

นโยบายการควบคุมยาสูบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นโยบายด้านภาษี นั้น เป็นที่ยอมรับว่าสามารถปรับเปลี่ยนหรือลดจำนวนผู้บริโภคนูทรีมวอนเองได้อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมาพบว่า นโยบายดังกล่าวมิได้ส่งผลต่อกลุ่มผู้บริโภคนูทรีมวอนเอง ซึ่งมีจำนวนมากยิ่งกว่าผู้สูบบุหรี่ของ ผู้วิจัยและคณะ จึงสนใจศึกษาพัฒนาการ กระบวนการผลิตยาเส้น และกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องตลอดทั้งเส้นทาง นับตั้งแต่ภาคการผลิตจนถึงผู้บริโภค เพื่อให้เห็นความเป็นไปโดยรวมของ “เส้นทางยาเส้น” ในประเทศไทย เพื่อประโยชน์ในการพัฒนานโยบายได้สอดคล้องกับสถานการณ์

จุดมุ่งหมายและวิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายในการศึกษาพัฒนาการ การปรับตัว และการกระจายผลผลิตยาเส้น อันเป็นผลมาจากนโยบายการควบคุมยาสูบต่อผู้ผลิต ผู้บริโภคยาเส้น และอุตสาหกรรมยาสูบพื้นฐาน และศึกษาพฤติกรรมของกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในเส้นทางยาเส้น

วิธีการศึกษาทำโดยการคัดเลือกพื้นที่ 7 จังหวัด ได้แก่ หนองคาย ร้อยเอ็ด นครพนม ชัยภูมิ เพชรบูรณ์ เชียงราย และนครสวรรค์ เพื่อเก็บข้อมูลในกลุ่มตัวอย่างโรงงานผู้ผลิตนูทรีมวอนเอง และคัดเลือกพื้นที่ 4 จังหวัด ได้แก่ ร้อยเอ็ด หนองคาย เพชรบูรณ์ และเชียงราย โดยทำการคัดเลือกจังหวัดละ 1 ตำบล เพื่อเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างที่เป็น เกษตรกร พ่อค้าคนกลาง ร้านค้า และผู้บริโภค โดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และการสนทนากลุ่ม

จากไร่ยาสูบ จนถึงผู้บริโภค “เส้นทางยาเส้น” มีใครบ้าง?

● **เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบเพื่อผลิตเป็นยาเส้น** ส่วนใหญ่กระจายอยู่ในภาคเหนือและภาคอีสาน การปลูกยาสูบเพื่อขึ้นชอยเป็นยาเส้นมีพัฒนาการและอยู่ในวิถีชีวิตของเกษตรกรมานาน โดยปรับตัวตามสภาพการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนนโยบายเกี่ยวกับการควบคุมยาสูบของรัฐเรื่อยมา

● **พ่อค้าคนกลาง** เดิมทีมีพ่อค้าเร่รายย่อยคอยรวบรวมและกระจายผลผลิตยาเส้นไปสู่ผู้บริโภค เมื่อมีการส่งออกยาเส้น ทำให้พ่อค้าคนกลางขยายบทบาทไปทำหน้าที่ส่งเสริมและรวบรวมผลผลิต มีสต็อกขนาดใหญ่ขึ้นและทำหน้าที่จัดยาเส้นมือนให้โรงงานผู้ผลิตนูทรีมวอนเองออกจำหน่ายด้วย

● **โรงงานอุตสาหกรรมนูทรีมวอนเอง** มีขนาดแตกต่างกันไป ตั้งแต่กำลังการผลิตไม่ถึงตันไปจนถึงหลายร้อยตัน มีโรงงานที่ตั้งมานานกว่า 80 ปี แสดงให้เห็นว่ามีการค้าขายนูทรีมวอนเองมานานแล้ว และมีโรงงานที่ตั้งขึ้นมาใหม่อีกจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่าการบริโภคนูทรีมวอนเองขยายตัวมากขึ้น

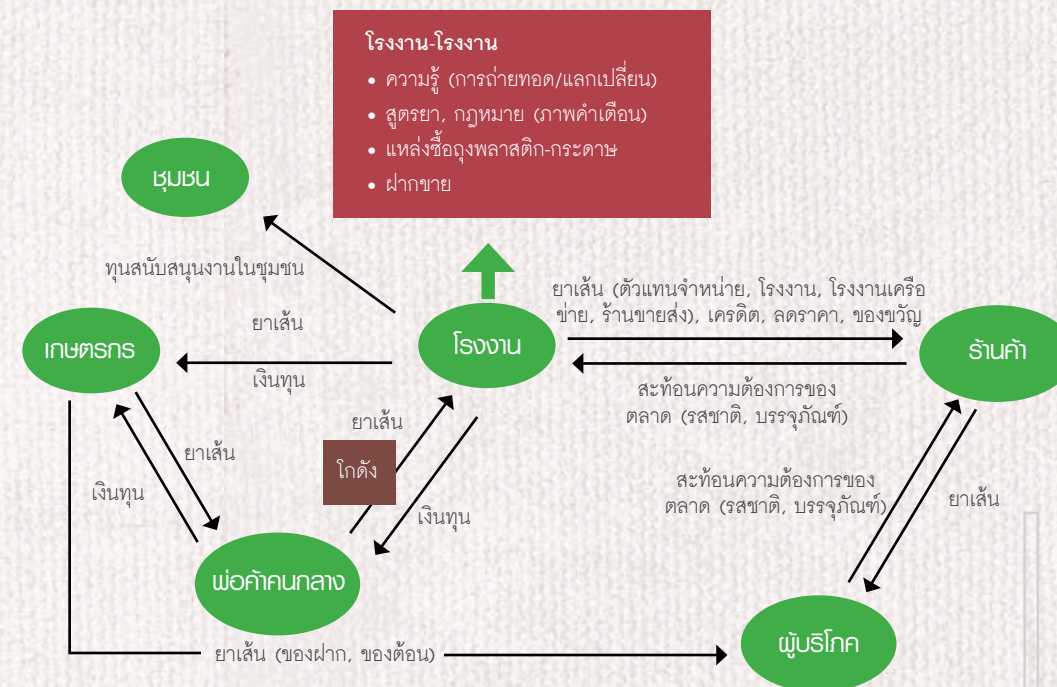
● **ร้านค้าจำหน่ายนูทรีมวอนเอง** เป็นร้านขายของ การวางจำหน่ายยังไม่ได้ถูกควบคุมแบบเดียวกับนูทรีมวอนเอง

● **ผู้บริโภคนูทรีมวอนเอง** พบว่า เป็นกลุ่มวัยกลางคน การศึกษาและรายได้น้อย บางรายเคยบริโภคนูทรีมวอนเองแล้วหันมาบริโภคนูทรีมวอนเอง ด้วยค่าใช้จ่ายถูกกว่า แม้ว่าผู้บริโภคนูทรีมวอนเองจะมีความตระหนักในพิษภัยของนูทรีมวอนเองในระดับสูง แต่ก็เชื่อว่านูทรีมวอนเองมีพิษภัยมากกว่านูทรีมวอนเอง

บนเส้นทางยาเส้น จากต้นทางถึงปลายทาง ผู้บริโภคต้องผ่านขั้นตอน กรรมวิธี และกลุ่มคนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเมื่อนำมารวมกันก็จะทำให้เห็นภาพรวมของระบบขนส่งยาเส้นได้ตั้งแผนภูมิด้านล่างนี้

ภาพสรุปความสัมพันธ์ของกลุ่มต่างๆ ในเส้นทางยาเส้นและจำหน่ายนูทรีมวอนเอง

เกษตรกร

อยู่ในฐานะที่เป็นจุดตั้งต้นของห่วงโซ่ระบบขนส่งยาเส้น โดยบางครั้งก็เป็นผู้ผลิตและส่งผลผลิตให้เฉพาะบางกลุ่ม แต่ในหลายกรณีที่ผู้ผลิตหรือเกษตรกรรายเดียวกันได้ขายผลผลิตของตนเองให้กับหลายแหล่ง เช่น ที่ จังหวัดหนองคาย ซึ่งเกษตรกรมีความรู้ทักษะในการปลูกและยึดเป็นอาชีพหลักมานาน เกษตรกรปลูกยาสูบและขึ้นชอยส่งจำหน่ายให้ผู้ประกอบการนูทรีมวอนเอง โดยส่วนใหญ่ปลูกพันธุ์เวอร์จิเนีย แต่ก็ยังมีเกษตรกรบางรายที่ปลูกพันธุ์ไวโคนที่เพื่อนำไปผสมพันธุ์เวอร์จิเนีย ซึ่งจะทำให้มีกลิ่นฉุน เพื่อสนองความต้องการของผู้บริโภคที่ชอบรสฉุน

เส้นทางยาเส้น

อุตสาหกรรมบุหรี่มวนเอง

อุตสาหกรรมบุหรี่มวนเองมีพัฒนาการไม่นาน โดยหลักแล้วเป็นอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตง่าย ๆ คือ นำยาเส้นที่ทันซวยโดยเกษตรกรผู้ปลูก มาบรรจุหีบห่อ และส่งออกจำหน่าย โดยในการบรรจุหีบห่อนี้ ก็ได้มีการผสมยาเส้นให้ได้สี กลิ่น รสตามความต้องการของผู้บริโภคด้วย มีการคัดแยกรสชาติ อาทิ รสนุ่ม โดยเปรียบกับบุหรี่ปริมาณ และรสจืด โดยเปรียบกับบุหรี่ปริมาณ โดยต้องอาศัยความรู้และความชำนาญพิเศษในการผลิต เช่น รสนุ่ม ใช้ยาเส้นพันธุ์เวอร์จิเนียเป็นหลัก ส่วนรสจืดใช้ยาเส้นพันธุ์พื้นเมือง อย่าง อีดำ ไวโกน เป็นหลัก

ร้านค้า

ร้านค้าที่จำหน่ายบุหรี่มวนเอง เป็นร้านขายของชำ ซึ่งมีจำนวนมากในชนบท และในเมือง โดยรับผลิตภัณฑ์จากตัวแทนของโรงงานมาจำหน่าย โดยอาจมีเครดิตหรือการเก็บเงินภายหลัง ปริมาณการจำหน่ายแต่ละร้านไม่มาก แต่เมื่อคำนวณจากปริมาณร้านค้าที่กระจายอยู่ทั่วไปและมีจำนวนมาก พบว่า ปริมาณการจำหน่ายและการบริโภคค่อนข้างมาก ที่น่าสนใจคือ มีการวางจำหน่ายยาเส้นหรือบุหรี่มวนเองอย่างเปิดเผย เพราะรู้ว่าไม่ได้มีประกาศนโยบายการควบคุมเหมือนบุหรี่ซอง

ผู้บริโภค...ปลายทางสุดท้ายของเส้นทางยาเส้น

ผู้บริโภคส่วนใหญ่มีรายได้น้อย การศึกษาน้อย และเป็นเกษตรกรผู้ใช้แรงงาน ที่อยู่ในวัยกลางคนขึ้นไป โดยพบว่ากลุ่มผู้บริโภคส่วนหนึ่งเคยบริโภคบุหรี่ซองมาก่อน และบางคนก็บริโภคทั้งสองประเภท ที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากค่าใช้จ่ายในการบริโภคบุหรี่มวนเองน้อยมาก ประมาณ สลิปดาห่อไม่ถึง 20 บาท และกว่าร้อยละ 90 ตระหนักถึงพิษภัยของการบริโภคบุหรี่ในระดับสูง

อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบระหว่างบุหรี่ปริมาณกับบุหรี่มวนเอง พบว่า การตระหนักต่อพิษภัยของบุหรี่มวนเองอยู่ในระดับต่ำกว่าบุหรี่ปริมาณ

ข้อเสนอแนะสำหรับก้าวต่อไป

ในการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยให้ข้อเสนอแนะใน 2 ประเด็นหลัก ดังนี้

- ควรมีการทบทวนนโยบายเกี่ยวกับเกษตรกรในเรื่องพื้นที่และพันธุ์ยาสูบที่เกษตรกรนำมาทันซวย นโยบายเกี่ยวกับโรงงานในเรื่องมาตรฐานผลิตภัณฑ์ นโยบายด้านภาษี
- ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการควบคุมบุหรี่มวนเอง โดยใช้มาตรการอื่นๆ ที่มีมาตรการด้านราคาเพียงด้านเดียว

ผลิตโดย ศูนย์วิจัยและจัดการความรู้เพื่อการควบคุมยาสูบ (ศจย.)

วิทยาเขตราชวิถี มหาวิทยาลัยมหิดล 420/1 อาคารอเนกประสงค์ ชั้น 5 ถ.ราชวิถี เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400

โทรศัพท์ 0-2354-5346 โทรสาร: 0-2354-5347 อีเมล: webmaster@trc.or.th

ที่น่าสนใจคือ การควบคุมการผลิตในระบบเดิม โดยผ่านโควตาที่จัดสรรให้แก่เกษตรกรและพันธุ์ยาสูบซึ่งกำหนดให้ผู้ปลูกยาสูบที่มีไร่พันธุ์พื้นเมืองต้องจดทะเบียนนั้น ปัจจุบันระบบดังกล่าวอาจไม่เป็นจริง เพราะเกิด การควบคุม ทั้งในแง่ของตัวบุคคลและพื้นที่ที่ได้รับโควตาในการปลูก เช่นที่ จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของผู้ส่งออกยาเส้นตั้งแต่แรกเริ่มและยังคงเป็นแหล่งวัตถุดิบที่สำคัญของบุหรี่มวนเองในปัจจุบัน ซึ่งพบว่าเกษตรกรที่มีความสัมพันธ์กับพ่อค้าคนกลางในลักษณะ พันธะสัญญาและระบบอุปถัมภ์ คือนายหน้าเป็นคนลงทุนในเรื่องปุ๋ย หรือปัจจัยการผลิตอื่นๆ และเกษตรกรมีพันธะสัญญาว่าจะต้องขายผลผลิตให้แก่รายหน้า ที่สำคัญคือ เกษตรกรผู้ผลิตใบยาสูบและยาเส้นไม่ได้อิงอาศัยระบบโควตา คือไม่ได้ส่งให้โรงงานยาสูบหรือเกี่ยวข้องกับโรงงานยาสูบโดยตรง

แยกกัน...พ่อค้า

สามารถแบ่งพัฒนาการหลักๆ ของพ่อค้าคนกลางเป็น 3 ช่วง ได้แก่

ช่วงที่ 1 มีพ่อค้าเร่รายเล็กมาหาซื้อยาเส้นนำไปจำหน่ายในพื้นที่ที่สามารถปลูกยาสูบ

ช่วงที่ 2 (เริ่มประมาณ 20 ปีก่อน) เมื่ออุตสาหกรรมยาสูบลดพื้นที่โควตา และเปิดให้มีการส่งออกยาเส้นได้มีบริษัทเข้าไปส่งเสริมการปลูกและรับซื้อผลผลิต ก่อให้เกิดพ่อค้าคนกลาง เชื่อมระหว่างผู้ผลิตกับบริษัทส่งออก พ่อค้าคนกลางเหล่านี้มีไร่พ่อค้าเร่รายย่อย แต่มีกำลังทุนในการรวบรวมผลผลิตจำนวนมาก ก่อนส่งมอบให้พ่อค้าผู้ส่งออก

ช่วงที่ 3 เวลาไล่เรียงกับช่วงที่ 2 พ่อค้าคนกลางได้หันมาเป็นผู้ส่งยาเส้นป้อนให้โรงงานบุหรี่มวนเอง บางรายหันมาเป็นผู้ผลิตบุหรี่มวนเองด้วย

พ่อค้าคนกลางมีความรู้เกี่ยวกับนโยบายการควบคุมบุหรี่และมาตรการควบคุมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ส่วนใหญ่มองว่า นโยบายการควบคุมบุหรี่ปริมาณในปัจจุบันจะไม่ส่งผลกระทบต่อตลาดของบุหรี่มวนเองแต่อย่างใด เพราะมีมานานแล้วแต่บุหรี่ปริมาณก็ยังคงอยู่เหมือนเดิม

เส้นทางยาเส้น

จากไร่ยาสูบ จนถึง ผู้บริโภค

ชื่องานวิจัย

เส้นทางยาเส้น : เกษตรกรผู้ปลูก ผู้ผลิตยาเส้น ผู้จำหน่าย และผู้บริโภคบุหรี่มวนเอง

ผู้วิจัย รศ.ดร. บัวพันธ์ พรหมพักพิง และคณะ กลุ่มวิจัยความอยู่ดีมีสุขและการพัฒนาอย่างยั่งยืน (WeSD) คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สนับสนุนโดย

